Tarih İncelemeleri Dergisi
XL-2, 2025, 555-578
DOI: 10.18513/egetid.1805014

HAMİL-İ KART YAKİNİMDİR: ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA 19. YY OSMANLI DEVLETİ'NDE REFERANS

Özden AYDIN*

Öz

Bu çalışmada arşiv vesikası niteliğinde tasnif edilen tavsiyenameler, ağırlıklı olarak 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda çeşitli sosyal ve idari kademelerde yer alan bireylerin taleplerini ve bu taleplere bürokratik merciler tarafından verilen yanıtları içermektedir. Söz konusu belgelerin kapsamlı incelenmesi, tavsiyenamelerin özellikle yönetim kadrolarına önerilen adayların yetkinliklerini, kişisel niteliklerini ve önceki hizmet tecrübelerini belgelemek açısından işlevsel bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yüksek makam sahiplerinin tanıdıkları ya da birlikte çalıştıkları kişilere destek sağlamak amacıyla kaleme aldıkları bu tür yazılar, referans mektubu niteliği taşıyarak sosyal ilişkiler bağlamında önemli bir konumda yer almaktadır. Eğitim amacıyla hazırlanan, belirli bölgelerde geçerlilik sağlamak üzere düzenlenen, hastalık veya maddi sıkıntı gibi özel durumları bildiren yahut ticari ilişkilerin kolaylaştırılmasına yönelik yazılan tavsiyenameler, bu belgelerin içerik ve işlev açısından ne denli çeşitlilik arz ettiğini göstermektedir. Kişilerin taleplerinin ve bu taleplerin yetkili mercilerce gerçekleştirilme sürecinin incelenmesi, idari işlemlerin ve yazışmaların takip edilmesi yoluyla mümkündür. Bu süreç, bireysel deneyim, hak talebi, merhamet ve maddi destek gibi çeşitli boyutları kapsamaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın kurgusunu bireylerin hikâyeleri üzerinden oluşturmayı yöntem olarak benimsemiş bulunmaktayız. Her biri benzersiz ve özel olan bu hikâyelerin, araştırmamızı genel bir tutum, anlayış ve yaklaşım geliştirmeye yönlendirmesi hedeflenmiştir. Bu genel çerçeve üzerinden, bireylerin talepleri ve bu taleplere yanıt veren mercilerin izlediği prosedürler aracılığıyla, sürecin kapsamlı bir değerlendirmesini gerçekleştirmeyi amaçladık.

Anahtar kelimeler: *Osmanlı Devleti, Tavsiyenameler, Bürokrasi, Referans*

* Öğretim Görevlisi Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Sivas. E-posta: ozdenaydin@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0729-9183.
(Makale Gönderim Tarihi: 16.10.2025 - Makale Kabul Tarihi: 29.12.2025).

Abstract

The Holder of This Card is a Person Under My Recommendation: References in The Ottoman Empire of The 19th Century in The Light of Archival Documents

The recommendation letters, which are classified as archival documents in this study, mainly contain the requests of individuals at various social and administrative levels in 19th century Ottoman society and the responses to these requests by bureaucratic authorities. A comprehensive analysis of these documents reveals that recommendation letters were a particularly functional tool for documenting the competence, personal qualities and previous service experience of candidates recommended for administrative positions. In addition, such writings, written by high office holders in order to provide support to those they know or work with, are important in the context of social relations as they serve as letters of reference. The diversity in the content and function of these documents is illustrated by the fact that they were written for educational purposes, to ensure validity in certain regions, to report special circumstances such as illness or financial hardship, or to facilitate commercial relations. Examining the claims of individuals and the process of their realization by the competent authorities is possible by following administrative procedures and correspondence. This process encompasses various dimensions such as individual experience, claiming rights, compassion and financial support. In this context, we have adopted the method of constructing the study through the stories of individuals. These stories, each unique and special, are intended to guide our research to develop a general attitude, understanding and approach. Through this general framework, we aimed to conduct a comprehensive assessment of the process through the requests of individuals and the procedures followed by the authorities responding to these requests.

Keyword: *Ottoman Empire, Recommendation letters, Bureaucracy, Reference*

Giriş

Osmanlı arşivlerinde yer alan tavsiyenameler, tarihsel belgeler arasında hem içerik hem de biçim açısından dikkat çekici bir yere sahiptir. Bu belgeler, dönemin toplumsal yapısını, ekonomik ilişkilerini ve bürokratik düzenini anlamak için önemli veriler sunar. Tavsiyenamelerin analizi, bireyler arası ilişkilerin niteliğini ortaya koyarken, aynı zamanda Osmanlı toplumunun dinamiklerini çözümlemeye olanak tanır.

Tavsiyename, belirli bir kişi hakkında başkalarına bilgi vermek, bir durum veya yanıltıcı bir konuda referans sağlamak amacıyla yazılan mektuptur.[1] Tavsiyenamelerin üç temel unsuru vardır. Bunlar, tarif, sitayiş ve iltimastır. Tarif, tavsiye edilen konu veya durumun ne olduğunu açıklayarak, okuyucuya veya dinleyiciye önerinin amacı, nedeni ve hangi ihtiyaca cevap verdiği konusunda açık bir bilgi sunar. Bu aşama, tavsiyenin temelini oluşturarak neyin, neden ve ne için önerildiğini ortaya koyar. Sitayiş; tavsiye edilen şeyin veya uygulamanın nasıl bir fayda sağladığını, ne gibi avantajlar getirdiğini veya belirli bir başarıyı nasıl destekleyeceğini vurgular. İltimas, tavsiyenin yardıma ihtiyacı olan veya belirli bir durumda olan kişiye yönelik bir meyil, destek veya yakınlık ifade etmektedir.[2]

Bu çalışmada, tavsiyenameler aracılığıyla Osmanlı toplumundaki farklı sosyal kademelerde bulunan bireylerin isteklerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda elde edilecek veriler, bireylerin karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma potansiyelleri ile siyasi iktidar temsilcileriyle gerçekleştirdikleri yazışmaları anlamaya yönelik bir çerçeve sunacaktır.

[1] Pakalın 1993, s. 425
[2] Özlek 2021, s. 144.

Ayrıca, yöneticilerin iktidar stratejileri doğrultusunda bireylere karşı sergiledikleri hayırseverlik ile güç ve statü kazanımına yönelik anlamlar, araştırmanın diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu perspektif, Osmanlı devlet yapısının sosyal ve politik dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlayarak önemli bir katkı sunacaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, hem tavsiyenameleri kaleme alan bireyler hem de yöneticiler arasındaki etkileşimlere dair çok sayıda veri bulunmaktadır. Dolayısıyla arşivde yer alan bu vesikalar, dönemin sosyal ve siyasal gerçekliğini yansıtan özgün kaynaklar arasındadır.

Belgelerin sayısının fazlalığı, seçim yapma zorunluluğunu doğurmaktadır. Seçim süreci, belirli bir zaman dilimi ve konuya yaklaşım tarzı tarafından etkilenmektedir. Bireylerin ihtiyaçları, yaşam deneyimleri ve zorluklarla başa çıkma çabaları gibi değişkenler, değerlendirmemizi kişisel hikâyelere dayandırmamıza yönlendirmektedir. Ancak, bu tercihlerin ortak unsurların göz ardı edildiği ya da dikkate alınmadığı şeklinde algılanmaması önemlidir. Bu nedenle, detaylı bir şekilde ele alınan hikâyeler üzerinden ilerlemek, ortak olanın sınırlarının belirlenmesine de olanak sağlayacaktır.

Arşiv vesikalarında rastladığımız bireyler, teorik olarak iş bulma zorlukları nedeniyle maddi sıkıntılarla karşı karşıya kalma riski taşımaktadırlar. Bu durum, bireylerin maddi yetersizliklerini öne sürerek kendilerine uygun iş imkânları arama çabalarını da şekillendirmektedir. Öğrenciler ise aldıkları eğitimi geliştirmek amacıyla yurtdışına başvuruda bulunmayı hedeflemişlerdir. Yine ticari fırsatlarını değerlendirme arayışında bulunanlar kendilerine kolaylık sağlanması hususunda talepte bulunmuşlardır. Bu talepler, bireylerin kariyer hedeflerine ulaşma, eğitimlerini ilerletme ve ekonomik durumlarını iyileştirme arzusunu yansıtmaktadır. Söz konusu yazışmalarda, bireylerin taleplerinin incelenmesi, hak ediş ve sorumlulukların paylaştırılması bağlamında belirli suiistimal örnekleriyle karşılaşmamıza neden olmuştur. Bu durum, talep edilen yardımın niteliği ve bireylerin ihtiyaçlarıyla ilgili belirsizlikleri de beraberinde getirmekte; dolayısıyla yöneticilerin merhamet anlayışının sorgulanmasına yol açmaktadır.

Özellikle dini duyguların ve uygulamaların baskın olduğu toplumlarda, merhamet kavramı, bireylerin sosyal yardımlaşma ve dayanışma yönündeki davranışlarını güçlendirebilir. Ancak bu durum, bireyler arasında bağımlılık konularını da gündeme getirmekte ve zamanla bireylerin kendi sorumluluklarını yerine getirme konusundaki motivasyonlarını azaltabilmektedir. Dolayısıyla, yardım taleplerinin yönetilmesi ve merhametin nasıl bir etki yaratacağı, sosyal dinamiklerin yanı sıra etik ve yönetimsel ilkeler açısından da dikkate alınması gereken önemli bir meseledir. Bireylerin yardım arayışları, sadece maddi destek talebiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal sorumluluklar ve etik ilişkiler açısından da derinlemesine bir değerlendirme gerektirmektedir.

Tasnifini yaptığımız tavsiyenameler Osmanlı arşivinde muhtelif kataloglarda yer almaktadır. Belgelerin en erken tarihlisi 1687 ve 1688'e ait olmak üzere 1801'den 1913'e kadar değişmektedir. Bu bakımdan belgelerin bütünü 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısını kapsayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

1. Yoksulluk Kıskacında Talep Dilekçeleri: Destek Arayışı ve İş Başvuruları

Geçim sıkıntısının yoğunlaştığı dönemlerde bireylerin yardım taleplerinin ağırlıklı olarak ekonomik destek ekseninde toplanması, sosyoekonomik koşulların doğal bir yansımasıdır. Mevcut verilere dayanarak, maddi yardımların hızlandırılmasının geçim sıkıntısının azaltılması konusunda etkili olabileceği yönünde güçlü bir görüş bulunmaktadır. Bu bağlamda, yeterli desteğin sağlanması, bireylerin ekonomik durumlarını iyileştirebilir ve geçim sıkıntısıyla ilgili yaşanan zorlukları en aza indirebilir.[3]

Arşiv vesikaların birkaçında kişilerin maddi yardım gibi özel talepleri öne çıkmaktadır. Bunlardan biri 8 Şubat 1849 tarihli belgede konu edinmiştir. Belge Alanya'daki Gülistani Tekkesi Şeyhi İleyhi Ahmed Efendi'ye yardım etmeleri için Mısır, Konya, Kıbrıs, Rodos ve Alanya idarecilerine tavsiye mektubu yazılmasına dair bir tezkeredir.[4] Söz konusu örnekten anlaşıldığı üzere, İleyhi Ahmet Efendi bir seneden beri perişan bir halde olup geçim sıkıntısı ile baş etmek zorunda kalmıştır. Bu halini anlatmak amacıyla İstanbul'a gelmiş ise de kendisine herhangi bir dönüş olmamıştır. Alanya'ya dönen İleyhi Ahmed Efendi bilhassa Mısır, Konya, Rodos Valileri ile Alanya kaymakamına hitaben bir tavsiyename yazarak geçim sıkıntısını dile getirmiştir. İlgili valiliklerden kendisine maddi destekte bulunmalarını ve bunların kabul edilmesi için gerekli işlemlerin yapılması istenmektedir.

1860 tarihli bir başka belge ise dönemin tasavvufi düşüncesi ve bürokratik işleyişi hakkında önemli bilgiler sunmakta ve sosyal yardım, dini otorite ve devlet desteği gibi temel konuları ele almaktadır. Belge Mekke-i Mükerreme'de Nakşibendi tarikatı postnişini olan Abdullah İhrar Efendi'nin maişet ve refah durumunu konu edinmektedir.[5] Nakşibendi tarikatı içindeki sosyal ve dini ilişkilerin yanı sıra, Osmanlı bürokrasisi içinde yardıma ihtiyaç duyan Abdullah İhrar Efendi'nin talebini ifade eden resmi bir yazıdır.

Abdullah İhrar Efendi kendisinden önce şeyh olan Süleyman Efendi'nin vefatı üzerine posta oturmuştur. Şeyhinin vefatından ardından geleneksel taziyeyi ve vefatı anarken, aynı zamanda tarikatın sürekliliği bağlamında liderlik ve rehberlik ettiğini de ifade etmiştir. Abdullah İhrar Efendi, talebinin karşılanması için vefat eden mürşidinin ruhsal ve manevi desteğine kadim bir inançla başvurmuştur. Abdullah İhrar Efendi, tarikatın usul ve adabı ile meşgul olurken geçim sıkıntısı içerisinde kaldığını ve bunu Cidde valisi ve defterdarına iletmiştir. Fakat kendisine herhangi bir dönüş yapılmadığını *"…bir cevâb zuhûr etmeyüb…"* ifadesiyle dile getirmiştir. Bütün bu anlatılan durum ise Osmanlı bürokrasisini yavaş işleyişine bir atıftır.

Osmanlı arşivlerinde yer alan bir tavsiyename örneğinde, dönemin etkili dinî ve siyasi figürlerinden Kadızade Vanî Mehmed Efendi'ye hitaben kaleme alınan metnin, onun sahip olduğu nüfuzdan istifade etme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Kadızade Vanî'nin dönemin meşhur vaizlerinden biri olması, bu tavsiyenamenin içeriğini ve yönelimini belirleyen temel etkenlerden biridir. Nitekim söz konusu metin, 17. yüzyılda

[3] Tetik ve Korkmaz 2022, s. 423-443
[4] BOA, A. MKT, 173/64.
[5] BOA, A. MKT, 173/64.

IV. Murad (1623–1640) ile IV. Mehmed'in (1648–1687) saltanatlarının kesiştiği ve Kadızâdeliler ile Sivâsîler[6] arasındaki dinî tartışmaların Osmanlı kamuoyunu yoğun biçimde meşgul ettiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların merkezinde yer alan Kadızâdeliler, İslam'ın ilk dönemlerine dönüşü savunarak toplumsal ve dinî reform talebinde bulunmuş; bu yönelim, tavsiyenamelerin muhataplarını ve içeriklerini doğrudan etkilemiştir. Kadızadeliler hareketinin üçüncü önderi olarak bilineni ise Vanî Mehmed Efendi[7] (öl. 1685)'dir.

Söz konusu belge 2 Kasım 1687 tarihlidir. Vanî Mehmed Efendi'ye yazılan bu tavsiyename, Muhlis Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Muhlis Hüseyin Efendi, Kadızade Vanî Efendi'nin saygın konumunu dikkate alarak durumunu anlattığı mektubunda kendisine bir iş bulmasını talep etmektedir. Muhlis Hüseyin Efendi, öncelikle Allah'a ve Peygamberlere *"...Hazret-i sadr-ı bedr-i alem sallallahu aleyhi ve sellem şefaatin müyesser..."* diye atıflar başladığı mektubunda, Peygamberin şefaatinden söz ederek manevi bir güce vurgu yapmıştır. Sonrasında *"...salih-i hal ile araste ve zahid u takvi..."* gibi ifadeler kullanarak Vanî Mehmed Efendi'nin toplum içindeki saygın yerine bir göndermede bulunmuştur.[8]

Muhlis Hüseyin Efendi, Vanî Mehmed Efendi'den belirli talepleri vardır. *"Rica ve teferru temenna ve tevki ederiz ki rıza-yı hakk için"* ifadesi kullanarak Vanî Mehmed Efendi'nin, toplumun yararına olacak şekilde bir iyilik yapmasını istemektedir. Burada *"...eltâf-ı mürüvvetinizden mezbûr kulların dahi behremend..."*[9] diyerek de, Vanî Mehmed Efendi'den merhamet ve yardımseverlik göstermesi beklenmektedir. Muhlis Hüseyin Efendi'nni kullandığı ifadeler, toplumda bir itibar görme arzusunu yansıttığı gibi, Vanî Mehmet Efendi'ye duyduğu saygıyı ve onun konumunda istifade ederek arzu ettiği bir işe girebilme beklentisini de ortaya koymaktadır.

İşsizlik ve bunun doğal sonucu olan geçim sıkıntı mücadele etmek zorunda kalan insanların istihdamına yönelik yapılan bireysel başvurular ve tavsiye mektupları, halkın devletten beklentisine örnek olarak gösterilmektedir. İşte sıradaki 21 Aralık 1844 tarihli belge de geçim sıkıntısı nedeniyle iş talebiyle ilgilidir. Tavsiyenameyi kaleme alan Ömer

---

[6] Kadızade Vanî Mehmed Efendi (ö. 1685), IV. Mehmed dönemi (1648–1687) Osmanlı uleması arasında öne çıkan isimlerden biri olup, Kadızadeli hareketinin etkili temsilcileri arasında yer almaktadır. Kadızadeliler, Osmanlı toplumunda tasavvufi pratiklere, türbe ziyaretlerine ve bid'at olarak nitelendirdikleri bazı dinî uygulamalara karşı çıkmış; katı bir Sünni yorum doğrultusunda dinî hayatın yeniden şekillendirilmesini savunmuşlardır. Vanî Mehmed Efendi, bu hareketin mensubu olarak tasavvuf karşıtı görüşleriyle tanınmış ve özellikle Sivâsîler gibi tasavvuf ehli gruplarla yürütülen polemiklerde aktif bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda IV. Mehmed'in yakın çevresinde yer alarak şeyhülislamlık makamına danışmanlık yapmış; bu konumu sayesinde padişahın karar alma süreçlerinde etkili bir nüfuz elde etmiştir. Vanî Efendi'nin en dikkat çeken yönlerinden biri, 1683 yılında gerçekleşen II. Viyana Kuşatması'na dinî bir anlam yükleyerek manevi destek sağlamasıdır. Ancak seferin başarısızlıkla sonuçlanması, onun itibarı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Kadızâdeliler-Sivâsîler tartışması için bkz: (Kâtip Çelebi 2008; Bilkan 2016; Baz 2019; Pazarcı 2003, s. 458-459).

[7] Pazarcı 2003, s. 458; Çeken 2006.

[8] BOA, TS.MA.e, 496/38.

[9] BOA, TS.MA.e, 496/38.

Lütfi, daha önceleri İstanbul'da bazı defterdarların hizmetinde hesap memuru olarak görev yapmıştır. Fakat bir süreden beri işsizdir. İstanbul'da iş bulamamış ve Bursa'ya ailesiyle birlikte göç etmiştir. Bu süre zarfında ailesi, cariyeleri ile birlikte geçim sıkıntısı çekmiştir. Herhangi bir hizmete dahil olamayıp açıkta kalmıştır. Ömer Lütfi, Bursa müşiri Mustafa Paşa'ya tavsiyename kaleme alarak yardım talebinde bulunmuştur.[10] Böylece Ömer Lütfi, devletin merhamet ve lütfunu istemiştir.

Bazen uzun yıllar devlet hizmetinde görev alan bir kişinin türlü sebeplerden dolayı işsiz kalması onu yeni bir iş arayışına sevk etmiştir. Bu sebepler her ne olursa olsun geçim sıkıntısı onu oldukça zor durumlara sokmuştur. Bu durumda ise yeni bir iş talebi seçenekleri arasına girer. İşte bu amaçla hareket eden Seyyid Mustafa Trabzon müşirliğine başvurarak kendisine bir tavsiyename yazılmasını istemiştir. Tavsiyenamede Seyyid Mustafa kendisine uygun bir görev istemektedir. Seyyid Mustafa vaziyetini anlattığı mektubunda *"...yirmi beş, otuz seneden beru vüzerâ-yı efendilerim karındâşların hizmet-i devletlerinde müstâhdim olduk..."* diyerek oldukça uzun bir süre hizmet geçmişi olduğunu vurgulamıştır. Mektubunun ilerleyen satırlarında ise bu kadar uzun bir zamandan sonra *"...bir ekmeğe dahi muhtaç kalarak..."* ifadesiyle de geçen yıllar içinde ne kadar zor durumda kaldığını söylemiştir. Hatta maddi açıdan çaresiz bir halde olduğunu ise *"...sefîl ser-kedân…"*[11] sözlerini kullanarak anlatmıştır.

Uzun süre işsiz kalmanın kişiler üzerinde çeşitli olumsuz etkileri vardır. Bu etkiler hem bireylerin yaşam kalitesini düşürmekte hem de toplum üzerinde geniş çaplı sosyoekonomik sonuçlar doğurabilmektedir. 1848'de Üsküp valisi Tosun Paşa'ya kendisi için bir tavsiyename yazılmasını isteyen Hasan'ın içinde bulunduğu durumla ilgilidir. Hasan mektubunda uzun zamandır işsiz olduğunu *"...fakr u zarûretden bahisle..."* diye bir ifade kullanarak içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ifade etmiştir. Uzun süre iş bulamamın vermiş olduğu sıkıntıyı ise *"...ıstırâb-ı halime..."*[12] diyerek dile getirmiştir. Hasan maddi sıkıntısını ve psikolojik yükünü ancak kendisine bir iş verilebildiği takdirde hafifleyebileceği kanaatindedir. Hasan'ın iş bulabilmesi ancak devletin üst kademelerinden birinin ona destek vermesi ile mümkün olacaktır. Yani tanıdıklar ve tavsiyeleri bu bağlamda çok önemlidir. Hasan'ın *"...istihdâm olunmaya arzû-yı iştibâkım..."* ifadesi iş bulma isteği ve inancının tam olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hasan *"...rütbe-i kemâle varmış..."*[13] ifadesini kullanarak belli bir olgunluğa eriştiğini ve yetkinlik kazandığını vurgulayarak nitelikli olduğunun altını çizmiştir.

Midilli'de yaşayan İbrahim'in bir iş talebi, yardım ve merhamet arayışı içerisinde olan bir kişinin duygularını, çaresizliğini ve toplumsal bir pozisyonda yer alma isteğini dile getirmektedir. İbrahim yaşamının geri kalanını hizmetkârlıkla geçirdiğini ve bir süre boyunca efendisiz, garip ve çaresiz bir durumda yaşadığını ifade etmektedir. İbrahim mektubunda dile getirdiği *"...sergerdâne ve han köşelerinde medyûn-ı müstağrak..."*[14] ifadesiyle bu süre zarfında sosyal ve ekonomik açıdan zor durumda olduğunu, öyle ki han köşelerinde başıboş ve borçlu bir halde çaresiz kaldığını açıklamıştır. İbrahim, sunduğu hizmetlerin karşılığında merhamet ve ilgi beklediğini, içinde

[10] BOA, A. DVN, 10/44.
[11] BOA, A.DVN, 39/22.
[12] BOA, A.DVN, 39/22.
[13] BOA, A.DVN, 39/22.
[14] BOA, A. DVN, 43/6.

bulunduğu zor durumu cesaretle dile getirerek Midilli kaymakamına merhamet ve korunma talebiyle başvurduğunu ifade etmektedir. Zor koşulları göz önünde bulundurarak, hizmetine uygun bir pozisyonda istihdam edilmek istediğini ve bu talebin kendisine yeni bir umut sağlayacağını umduğunu belirtir. Ayrıca, toplum için faydalı olma niyetiyle çalışma arzusu taşıdığını; ömrü boyunca hayır işlerinde aktif rol almayı, dayanışma ve desteğe olan ihtiyacını vurgulamaktadır.[15]

2. Yetersiz Ücret, Sürekli Arayış: Osmanlı'da Alt Sınıfların İş Talepleri

İhtiyaç sahipleri ikamet ettikleri şehirlerdeki idari kurumlara durumlarını özetleyen bir mektupla başvurularını yapmışlardır. Belgelerde geçim sıkıntısı ve devlet yetkilisinden yardım talebine içermesi, dönemin sosyal yapısını ve bireylerin devletle olan ilişkisini anlamada kıymetli bilgiler sunması açısından önemlidir.

İş taleplerinde *"fakirlik"* özel veya acil ilgi talebini güçlendirebilmekteydi. Bu durum, maddi sıkıntı yaşayan bireylerin iş bulma konusunda daha fazla destek ve dikkat çekme ihtiyacını artırdığını da göstermektedir.[16] 7 Mart 1850 tarihinde Yanya'da ikamet eden Ali adlı bir kişi fakirliğinden bahsettiği mektubunda uzun zamandan beri *"per-perişan"* bir halde olduğunu söyleyerek sıkıntılı durumunu tanımlamış ve bu duruma bir çözüm bulunması için Yanya Valisi İsmet Paşa'ya başvurmuştur. Mektubunun ilerleyen satırlarında, Yanya Valisi İsmet Paşa'nın himayesinde istihdam edilme arzusunu belirtirken, bu isteğinin içinde bulunduğu zor durumdan kaynaklandığını da vurgulamıştır. Ali *"...bu kullarını mesrûr buyrulmak niyazıyla..."*[17] ifadesiyle İsmail Paşa'nın kendisine bir iş bulması durumunda duyacağı memnuniyeti de mektubunda ifade etmiştir.

8 Haziran 1893 tarihli belgede Duhan Reji Fabrikası'na[18] amelelik için tavsiye mektubu yazılmasını isteyen Eğinli Mustafa, Hariciye mutasarrıflığına hitaben yazdığı dilekçede yönlendirme yapılan ve gerekli mercinin tanımlandığı bir çerçeve sunmuştur.[19] Eğinli Mustafa bir yıllık süre zarfında belli bir görevde bulunduğunu söylemiştir. Fakat görev süresince aldığı maaşın azlığını, çalışma koşullarının zorluğunu ve kişisel çaresizliğini de dile getirmiştir. Bütün bunlara ek olarak da ileride işsiz kalacağına dair bir ihtimali de düşünmektedir. Böyle bir sonuçla karşılaşması durumunda ise iş güvencesinin belirsizliğine ve geleceğin ihtimallerine gönderme yapmaktadır. Eğinli Mustafa *"...Duhan Reji fabrikasında ameleliğe bi'l-istihdâm kayrılmaklığım hakkında..."* ifadesiyle kendisine bir tavsiyename yazılmasını istemektedir.

3. İltimas, Adam Kayırma ve Akraba Bağları: Kariyer Yollarında Gizli Ağlar

Tavsiye mektupları, adaylara ilişkin doğrudan bilgi sunmaları bakımından, Osmanlı bürokrasisinde güvenilirliğin tesisine katkı sağlayan araçlar arasında yer almıştır. Özellikle yüksek rütbeli devlet görevlileri tarafından kaleme alınan tavsiyeler,

[15] BOA, A. DVN, 43/6.
[16] Kılıç, 2018, s. 59.
[17] BOA, A.DVN, 58/40
[18] Öztürk, 2023, s. 54-71.
[19] BOA, HR. UHM, 287/78.

ilgili şahsın liyakatini vurgulayarak işe alım süreçlerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Mektuplarda, talepte bulunan bireylerin önceki devlet hizmetlerindeki sadakatleri, başarıları ve görev bilinci ön plana çıkarılarak, muhatap makam nezdinde güven telkin edilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu desteği hak ettiklerini de belirtmişlerdir. Bilhassa işe alım süreçlerinde kişisel bağlantılar ve referansların önemine dikkat çekilmiştir.

Trablusşam ahalisinden Abdülcevad, ailesinin ve yakınlarının sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını gözeten, onlara güvenli ve destekleyici bir yaşam ortamı sunmak isteyen bir kişidir. Bu amacı doğrultusunda ilgili makamlara bir tavsiyename ile başvuruda bulunmuştur. Abdülcevad, Trablusşam'a bağlı Vahidi kasabasında ailesiyle birlikte ikamet etmektedir. Abdülcevad mektubunun genelinde kullandığı dil, saygı ve itaat gösteren pek çok ifade ile doludur. Kendisi ve ailesi için *"...bu kulları duacı zümresinden..."* ifadesi ile padişaha bağlı bulunduğunu vurgulamıştır. Yine bu bağlılık sözlerini pekiştirmek için *"...Hakk Teâlâ ömr-i devletlerinizi ziyâde eder Âmin."* diyerek padişaha olan saygısını ve dua etme geleneğini yansıtmıştır. Neticede Abdülcevad yerel yöneticilerden kendisi ve ailesi için destek alarak kendi ihtiyaçlarının giderilmesini talep etmektedir.[20] Abdülcevad'ın bu hareketi ile yerel bir yönetime başvuru yaparak merkezi otoritenin desteği ile kendi ihtiyaçlarını gidermeye çalıştığını göstermesi açısından bize bir fikir vermiştir.

1819 tarihli belge; Ahmed Paşa'nın kethüdası İsmail Ağazade Emin Efendi hakkında yazılan bir tavsiye mektubunu içermektedir. Tavsiyename, Hüdavendigaroğlu Nezareti'nin imzasıyla Sadaret makamına sunulmuştur.[21] Tavsiyenamede, merhum İsmail Ağazade Emin Efendi'nin hizmetleri ve nitelikleri öne çıkarılmakta, kendisinin devlet hizmetlerinde kayırılması için bir öneride bulunulmaktadır. İsmail Ağazade Emin Efendi'nin Seyyid Ahmed Paşa'nın kethüdası olarak tanımlanmakta ve işine olan bağlılığı, yetkinliği ve hizmet aşkı vurgulanmaktadır. Emin Efendi'nin, devletin istikbali ve huzuru için çalıştığı belirtilmekte olup, bu hizmetlerin halk ve devlet için önemli olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca kendisinin himaye ve iltifat görmeye layık olduğu ve katkıları nedeniyle devlet yetkililerinin dikkatini çekmesi gerektiği ifade dile getirilmiştir.[22] Böyle niteliklere sahip bir kişinin ise devlet hizmetinde istihdam edilmesi ve bu konuda kayırılması gerektiğini ifade edilmiştir. Talep edilen destek ve himayenin resmi yetkililer tarafından değerlendirilmesi, onaylanması ve gerekli emirlerin verilmesi arzusu söz konusu olmuştur.

Kişisel bağlantılar ve referansların iş başvurusundaki önemine yadsınamaz. Bu gibi durumlarda aciliyet bürokratik süreçlerin işleyişinde belirleyici olmuştur. Nitekim bu konuya uygun olarak 1848 tarihli belge de Halep Valisi Kamil Paşa'nın divan kâtipliği için Hacı Hasan Efendi'yi istihdam etmek istediğini ve bu konuda Arabistan ordusu Miralayı Bekir Bey'den bir tavsiye yazdırdığı kayıtlıdır. Bu talep *"...bazı mahall-i 'aliyeden lüzum olmak ve divân kitâbeti hizmeti tasrîh kılınmak üzere"*[23] ifadesiyle dile getirilmiştir. Bu durum ise seçici bir atama sürecinin işleyişine işaret etmektedir.

[20] BOA, TSM. MA.e, 303/60.
[21] BOA, C. DH., 13/618.
[22] BOA, C.DH, 13/618.
[23] BOA, HR.MKT, 21/58.

Belge de ayrıca hangi bürokratik süreçlerin işlemesi gerektiği, talibin bu süreçlerde ne kadar dikkatli olması gerektiği de vurgulanmıştır. Tavsiye mektubunun geç gelmesi durumunda ise Kamil Paşa'nın Halep'e gelerek başka bir kâtip tedarik edeceği ve bu durumun Hacı Hasan Efendi'nin istihdamını olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir. Aciliyet vurgusu, belgenin ilerleyen satırlarında geçen *"...tavsiyenâme-i seniyye istihsâliyle evvel çıkan posta ile irsâle hemen..."*[24] ifadesiyle açıkça ortaya konmuştur. Bu ifade, tavsiye mektubunun ivedilikle hazırlanıp en erken postayla gönderilmesinin önemine işaret etmektedir. Bu durum, dönemin bürokratik işleyişinde hızın ve zamanlamanın ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, tavsiye mektubunun temini ve sevkiyatının mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

29 Eylül 1849 tarihli belge, bir devlet hizmetinde çalışmakta olan Rüstem'in Rumeli müşiri Emin Paşa'nın hizmetinde çalışmak istemesi ve kendisine bu konuda bir tavsiyename yazılmasını konu almaktadır.[25] Rüstem hizmet ettiği kurumda *"...sadık-ı istikamet..."* üzere olduğunu ifade eder. Bu durumda Rüstem sadakatini ve doğru yolda ilerlediğini ifade etmiştir. Ayrıca *"...mercûdur ki müşârûn-ileyh hazretlerinin dairesinde tevkif olmak hususuna dair bir kıt'a..."* ifadesiyle de, belirli bir otorite ya da görevlilerin, ilgili kişinin yanında yer alması gerektiği ile ilgili bir talep sıkışmış durumdadır. Buradan hareketle, toplumsal ve hiyerarşik dinamiklerin yanı sıra, yazarın yazılması gereken bir şey üzerinde durduğu ortaya çıkmaktadır. Sonraki satırlarda geçen *"...tevsîk-i tavsiye-i şamîl emirnâme-i sami ihsan ol-vecihle mücededen..."* ifadesiyle tavsiye ve onay talep edildiği, bunun yüksek mertebeden bir emirle desteklendiği anlaşılmaktadır. Rüstem burada, bu talep doğrultusunda hizmetin hayata geçirilmesi için gereken onay ve destek arzusu içerisindedir.

Görevde terfi amacıyla yazılan tavsiyenameler, ilgili çalışanın bir üst pozisyona geçişi için güçlü bir destek sunmak amacı taşımaktadır. Bu tür mektuplarda, kişilerin mevcut başarıları, yetkinlikleri ve terfi almasının neden uygun olduğu net bir şekilde ifade edilmelidir. Bu bağlamda 5 Mayıs 1854 tarihli belge tavsiyename örneğinde rütbe-i salise ashabından Münib Efendi *"...can-ı fedâsını ganimet bilerek..."* diyerek, hizmetini devlet uğruna kendi canını hiçe sayma erdemiyle yapmış biridir[26]. Belgenin detayında Münib Efendi'nin hizmetleri, sadakati ve devlet için üstlendiği görevler övülmektedir. Dolayısıyla bütün bu övgülerinin karşılığında ödüllendirilmesi ve terfi edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yardım talebinde bulunan bireyler, taleplerinin kabul edilmesini sağlamanın yanı sıra, eğer işlemler uzarsa kaderlerine razı olmak yerine yeniden başvuru yaparak taleplerini sürdürme konusunda ısrarcı olabilmektedirler. Bu bağlamda, özellikle zor durumda olduklarını vurgulayarak, geçim sıkıntısının hayatlarını ne denli zorlaştırdığına dair ayrıntılar sunmaktadırlar. Bu yaklaşım, bürokratik sürecin hızlandırılması için yetkilileri sorumluluk almaya teşvik etmeye yönelik bir durum olarak değerlendirilebilir.

Nitekim 26 Kasım 1911 tarihli bir başka belgede Vidinli Mehmed Zeki tahsilini tamamlamıştır. Tahsilini yaptığı tüccar kâtipliğinden beklediği gibi bir fayda görememiş,

[24] BOA, HR.MKT, 21/58.
[25] BOA, A.DVN, 55/37.
[26] BOA, A.MKT.UM, 156/84.

dolayısıyla başka bir göreve olan ihtiyaç hissini dile getirmiştir. Mehmed Zeki Bey *"…Osmaniye'de istihdâmı için yedine bir tavsiyenâme…"*[27] ifadesiyle, talep ettiği durumunu net bir şekilde ortaya koymuş, bu şekilde Osmaniye'de istihdam edilmesi için bir referans mektubu arayışı içerisinde olduğunu ortaya koymuştur.

Mehmed Zeki Bey görev yerini terk etmeden önce uygun bir hizmet arayışı içerisine girmiştir. Kendisine uygun olarak gördüğü komiserlik ve jandarmaya gibi memuriyetlerde ise dışarıdan bir alım olmadığının da farkındadır. Ayrıca Mehmed Zeki Bey mevcut görevine uygun bir mükellefiyetinin olmadığını ya da alım yapmak için gerekli şartları sağlamadığının da düşünmektedir.

Vidinli Mehmed Zeki Efendi'nin taleplerini ve resmi süreçlerin özetlendiği belgenin ikinci sayfada ise Mehmed Zeki Bey hicret ettirileceği bir yerde bir memuriyet verilmesi için tavsiyename talebinde ısrar etmektedir. Kendisine bu süreçle ilgili gerekli bilgilendirmenin de yapılması gerektiğini *"…tefhimât-ı lazımeden bulunması…"* ifadesiyle de dile getirmiştir. Bu ifadeden belge dönemin idari organizasyonunda bilgi akışının önemine işaret etmektedir. Belgenin ilerleyen sayfalarından anladığımız kadarıyla Vidinli Mehmed Zeki'nin talepleri cevapsız bırakılmıştır. Bu kez Mehmed Zeki Bey *"…efrâd-ı ailemi mülâhaza etmiş…"* ifadesiyle, ailevi durumunu ve bunun talep üzerindeki etkisini dile getirmiştir.

4. Görev Yeri Değişikliği Taleplerinde Niyet ve Gerekçe Sorgulaması: Bireysel Çıkar mı, Haklı Sebep mi?

Görev yeri değişikliği talebinde bulunan bireyler ile ilgili olarak, bu talepleri inceleyen yetkililer, başvuran kişilerin niyetleri hakkında bazı şüpheler taşımaktadırlar. Yetkililer, özellikle bireylerin yalnızca kendi kişisel çıkarlarını gözetip gözetmediğini sorgulamaktadır. Bu durum, talep edenlerin motivasyonlarının yanı sıra, belirtilen gerekçelerin geçerliliği konusunda da bir belirsizlik yaratmaktadır. Nitekim 29 Aralık 1845 tarihli belge ise sadaretten kendisine tavsiye mektubu yazılmasını isteyen Kâtip Ömer Şahap Efendi'nin verilen memuriyeti kabul etmemesini konu almaktadır.[28] Sivas Valisi'ne bir tavsiye mektubu ile başvuran Ömer Şahab Efendi'ye, Bozok sancağındaki kaymakamlıklardan dilediğini seçme imkânı sunulmuştur. Ancak Ömer Şahab Efendi, tercihini Kayseri veya Tokat kaymakamlıklarından yana kullanmak istemiş ve bu talebinde ısrarcı davranmıştır. Bu ısrarı, dönemin idari teamülleri çerçevesinde uygun bulunmamış; bu tutumu nezaket sınırlarını aşan bir davranış olarak değerlendirilmiş ve neticede istihdam edilmesine gerek olmadığı kanaatine varılmıştır. Bu durum, başvuruların değerlendirilmesinde hem bireylerin isteklerinin hem de kurumsal beklentilerin uyumlu olmasının önemini göstermektedir. Ömer Efendi'nin isteği, belirtilen alternatifler yerine farklı bir yönelimde bulunduğu için olumsuz bir tepki almış ve bu da kariyerine zarar vermiştir. Bu örnek, resmi prosedürler içinde kurumsal hiyerarşiye ve belirlenen çerçeveye riayet etmenin önemini vurgulamaktadır.

[27] BOA, HR. SFR.4, 568/49.
[28] BOA, A. MKT, 32/36.

Şeffaf atama süreçleri, kamuoyunun devlet kurumlarına olan güvenini artırırken, aynı zamanda işe alımlarda kayırmacılığın önüne geçilmesine yardımcı olmaktadır. Nitekim 30 Mart 1851 tarihli belge Trabzon eyaleti müşiri Bekir Rüstem Paşa'nın Sami Paşa'nın Trabzon eyaletine valilik ataması ile ilgili bir kararın verildiği ve bu kararın kamuoyuna duyurulduğu belirtilmektedir.[29] Bu sürecin icrasına olan ihtiyaç ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi isteği, devlet yönetimindeki çıkarların ve ilişkilerin önemini göstermektedir. Bekir Rüstem Paşanın bu hareketi yani sürecin kamuoyu ile paylaşılmış olması, vatandaşların kamu hizmetlerine olan güvenini pekiştirmesi açısında oldukça önemli olmuştur.

Boş bir pozisyonun doldurulması amacıyla yapılan memur ataması için, adayın niteliklerini ve yetkinliklerini göz önünde bulunduran bir tavsiyenin önemine vurgu yapmak gerekmektedir. Tavsiyename, mevcut pozisyonun gereksinimlerini tam anlamıyla karşılayacak, mesleki bilgi ve deneyime sahip, iş birliği ve iletişim becerileri güçlü bir adayın seçilmesi yönünde olmalıdır. Söz konusu belge Bursa'ya bağlı Ertuğrul mutasarrıflığına bağlı Sukud kazası Bozöyük nahiyesi Karaçayır köyünde dini bir pozisyonun doldurulması konusunda bir talep ve bunun gerekçelendirilmesi üzerine odaklanmaktadır.

27 Nisan 1909 tarihli belgeden anlaşıldığı kadarıyla Karaçayır köyünde yaşayan Çerkes İsmail bin Ahmed iki sene kadar önce vefat etmiştir. Civar köylerde bulunan cemaatin Karaçayır köyüne gelip, Cuma ve bayram namazlarını eda etmeleri oldukça meşakkatli bir durum arz etmesi sebebiyle boş kalan hitabet için bir hatip tayini yapılması hususunda tavsiyename yazılması istenmektedir.[30] Dolayısıyla Karaçayır köyü ve çevre köylerdeki cemaatin durumu ve sıkıntıları hakkında bilgi verilmektedir. Cemaatin bir bütün olarak ibadetlerini yerine getirememesi, toplumsal bir ihtiyacı işaret etmektedir. Ayrıca dini hizmetlerin sürekliliği açısından önemli bir sorun olduğunu ima edilmektedir.

Tavsiye mektupları, yalnızca yerel halkın taleplerine değil, aynı zamanda devletin idarî ve ekonomik işleyişine dair süreçlerde de önemli bir rol oynamıştır. Bu tür belgeler, belirli görev atamalarında ilgili kişilere kolaylık sağlanması ve bürokratik engellerin aşılması amacıyla da düzenlenmiştir. Nitekim 31 Aralık 1912 tarihli bir belgede, Urfa'da Bank-ı Osmani adına açılacak şubenin müdürlüğüne atanan Mösyö Jan Bovano için Urfa Mutasarrıflığına bir tavsiye mektubu yazılması talep edilmektedir.[31] Belgenin ayrıntılarında, Mösyö Jan Bovano'nun şube müdürü olarak atanma sürecinde tayin işleri ve gerekli düzenlemelerin yürütülmesi konusunda kendisine her türlü kolaylığın sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum, dönemin idari yapısında tavsiye mektuplarının sadece yerli memur ve görevliler için değil, yabancı şahsiyetler için de işlevsel bir araç olduğunu göstermektedir.

[29] BOA, A. MKT.UM, 53/70.
[30] BOA, Y.EE, 38/155.
[31] BOA, DH.MTV, 38-45.

5.Yolculuk, Himaye ve Güvenlik:
Osmanlı Tavsiyenamelerinde Sosyal ve Ticari İlişkiler

Tavsiyenameler, bireylerin sosyal veya ticari ilişkiler kurabilmelerini kolaylaştırmak amacıyla, genellikle nüfuz sahibi kişiler tarafından düzenlenen yazılı belgelerdir. Bu metinler, hem yardım ve himaye talebini iletme aracı hem de gönderenin itibarı üzerinden güven telkin eden bir referans işlevi görmektedir.

Söz konusu tavsiyename örneği Osmanlı'nın ekonomik faaliyetleri ile ilgilidir. Belge ticaretin düzenlenmesi, yardım talepleri ve yerel yönetimle alakalı işlemler hakkında bilgi sunmaktadır. Kullanıldığı dil itibariyle resmi iletişim tarzını yansıtırken ticaretin yerel düzeyde nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Sarı Ohan oğlu Hoca Petrak adlı bir tüccarın 17 Kasım 1862 tarihli tavsiyenamesi Kütahya valisine hitaben Mühürdar Bey Efendi adlı resmi bir görevli elinden çıkmıştır. Tüccar Petrak Kütahya ve Eskişehir arasından ticaretle meşguldür.[32] Belge içerisinde *"…hususat vakasında teshilat mümkine ve muavenet-i lazimenin icrası…"* ifadesi tüccar Sarı Ohan oğlu Petrak'ın taleplerinin özetidir. Tüccar Petrak ticari ilişkilerinin yerel yönetim tarafından etkili bir organizasyon ile gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemektedir. Ticaretin yönetimi sırasında ilgili tarafların yardım etmesi, gerekli desteğin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bütün bunlar hem insan kaynakları hem de maddi kaynakların desteği ile mümkün olabilmektedir.

8 Mayıs 1838 tarihli belgede Londra'da yaşayan ismi verilmeyip sadece menşei ve ticaretle uğraştığına dair ipucu verilen bir kişi ile ilgilidir. Belge Halepli oğlu denilen tacire Londra şehbenderliğinin verilmesi hakkında Ahmet Fethi Paşa'da hariciye nazırına gönderilen tavsiyename ile alakalıdır.[33]

Halepli oğlu hakkında verilen bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla bu kişinin ticaret yapmak maksadıyla Halep'ten bir vapurla yola çıkarak Londra'ya gelmiş olmasıdır. Bu yolculuğu sırasında bazı sıkıntılar yaşamıştır. Halepli oğlu Malta'ya ulaştığında burada bulunan karantina sebebiyle alıkonulmuştur. Bu durum ticaretle uğraşan insanların karşılaştığı zorlukları ve salgın hastalık durumlarını gündeme getirmektedir. Bu alıkonulma süreci ve Londra'ya gidip gelmesi sorasında devlet makamlarıyla iletişim halinde bulunmuş ve gerekli izinleri veya destekleri talep etmesiyle sonuçlanmıştır. Sonrasında ise bu isteğin veya önerinin gerçekleştirilmesi için resmi onay sürecinin başlatıldığına dair bilgi verilmiştir.

Yolculuk amaçlı tavsiye mektubu, bir kişinin başka bir yere seyahat etmeden önce, o bölgede tanınan bir kişi veya otoriteden aldığı yazılı destek belgesidir. Bu mektuplar, yolcunun saygınlığı, güvenilirliği ve ihtiyaç duyduğu yardım veya korumayı sağlamanın yollarını içermektedir. Osmanlı döneminde bu belgeler, özellikle büyük şehirlerde veya farklı eyaletlerde karşılaşılacak otoritelerle olan ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu amaçla yazılan 26 Temmuz 1849 tarihli ilk belgenin ana teması; Derviş Mehmed'in hac ziyareti için Hicaz'a gitme arzusudur. Derviş Mehmed, Buhara'da ikamet etmektedir. Buhara'dan Medine'ye hareket edeceğinden yol güzergâhında bulunan

[32] BOA, HR. MKT, 417/85.
[33] BOA, HAT, 1175/46438.

Mısır'a, Cidde'ye ve Medine'de bulunan merhamet sahibi üç kişiye mektup yazılması halinde maddi olarak destekleneceğini düşünmüştür.[34] Bu amaçla Derviş Mehmed yazdığı tavsiyename ile hac etme arzusunun ancak maddi destekle giderileceği düşüncesindedir. Fakat Derviş Mehmed bu arzusunu yerine getiremediğini ifade etmiştir. Çünkü kendisini *"fakirü'l-hal"* olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla Derviş Mehmed maddi sıkıntılar çektiğini ifade ederek, yolculuk esnasında karşılaşabileceği olumsuz durumlar ve sefaletten kaçınma düşüncesi yardım isteğinin temelini oluşturmuştur.

30 Mayıs 1882 tarihli bir diğer tavsiyenamenin Mısır'daki yöneticilere iletilmek üzere hazırlandığı anlaşılmaktadır. Belgenin detayında Derviş Paşa ve arkadaşlarının Mısır'a gitmeden evvel gerekli bilginin vaktinden önce ulaştırılması ve kendilerine her türlü kolaylığın sağlanması gerektiği belirtilmiştir.[35] Bu durum Osmanlı merkezi yönetimi ile Mısır Hidivliği arasında bir ilişkide, tavsiye niteliğinde bir yazışma olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca belge Ali Nizami Paşa ve Ali Fuad Paşa gibi dönemin bürokrasisinde önemli görevler almış kişilere verilen bir tavsiyenamedir. Bu tavsiyenamenin emsal teşkil ettiği vurgulanmıştır. Belgenin Bab-ı Ali'de iki adet müsveddesi olduğu beyan edilmiştir.[36] Dolayısıyla bu tavsiyename, Ali Nizami Paşa ve Ali Fuad Paşa'nın katılımıyla daha önce örnekleri de olan bir yazışmayı konu almaktadır. Belgenin ikinci sayfasında metnin sonunda geçen *"...mahv u isbatıyla idaresi tensibi..."*[37] ifadesi, belgelerin nasıl saklanması ve güncellenmesi gerektiğine dair bir açıklama niteliğindedir. Bu durum, Osmanlı bürokrasisinin yönetimsel disiplinine işaret etmektedir.

6. Seyahat Kısıtlamaları ve Güvenlik Politikaları Bağlamında Bir Tavsiyename Örneği

İç güvenlik ve özel durumlar nedeniyle seyahat izinlerine getirilen kısıtlamalar, bireylerin güvenliğinin ön planda tutulmasını amaçlayan önemli önlemlerdir. Bu tür bir tavsiyenamede, kısıtlamaların gerekliliği vurgulanarak, toplumun genel güvenliğini sağlamak amacıyla belirli seyahatlerin nasıl düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Özellikle hassas bölgelerde veya özel durumların söz konusu olduğu yerlerde, seyahat izinlerinin titizlikle değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda bir talebi konu alan 1903 tarihli belge, Almanya Erkan-ı Harbiyesi'nden Topçu Mülazım Fon Konik'in Kosova Valisi Şakir Paşa'ya hitaben Golç Paşa'dan tavsiyename ile ilgilidir.[38]

Almanya vatandaşı Topçu Mülazımı Fon Konik, İngiliz ve Avusturyalı bazı zabitler ve muhbirlerle birlikte Yakova'ya[39] gitmek istemiştir. Bu amacı doğrultusunda,

---

[34] BOA, A.DVN, 49/21.
[35] BOA, İ. MTZ.5, 22/1017.
[36] BOA, İ. MTZ.5, 22/1017.
[37] BOA, İ. MTZ.5, 22/1017.
[38] BOA, TFR.I..A, 6-591.
[39] Hırvatça Đakovo (Djakovo) adıyla bilinen ve Osijek'in güneyinde yer alan şehir, Osmanlı kaynaklarında genellikle Yakova ve Diyakova adlarıyla anılmaktadır. Bir yerleşim merkezi olarak kökeni 1244 yılına kadar uzanan Diyakova, 1252'de geçici, 1349'dan itibaren ise sürekli biçimde Bosna Katolik piskoposluğunun merkezi olmuştur. Stratejik bir geçit yolu üzerinde

İngiliz ve Avusturya sefaretlerinin desteğini alarak gerekli izni elde edebileceğini düşünmüştür. Nitekim adı geçen sefaretler, Fon Konik'in bu talebini gerçekleştirmek için Babıâli nezdinde yoğun baskı uygulamışlardır. Fon Konik'e izin verilmesi durumunda diğer İngiliz ve Avusturyalı zabit ve muhbirlerin de Yakova'ya gitme olasılığı ortaya çıktığından, bu durum bir güvenlik sorunu teşkil etmiştir. Tüm bu ısrarlara rağmen, söz konusu ruhsat Kosova Valisi Şakir Paşa tarafından verilmiştir.[40]

Fon Konik'in bu talebi, İngiliz ve Avusturyalı otoritelerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme eğilimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Fon Konik, bu talebinin kabul edilmesi için herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştır. Ancak, başvurusunun reddedilme ihtimalini göz önünde bulundurarak, Alman Askerî Heyeti Başkanı Golç Paşa'dan da bir tavsiyename almıştır. Hatta Golç Paşa, Kosova Valisi Şakir Paşa ile görüşmek üzere bizzat Yakova'ya gitmeyi dahi düşünmüştür. Belgelerde yer alan *"...dahilde seyahate müsaade olunamayacağı..."*[41] şeklindeki ifade, o dönemde iç güvenlik veya özel durumlar nedeniyle seyahat izinlerine yönelik bir kısıtlama uygulandığını göstermektedir. Golç Paşa'nın bu kısıtlamaya rağmen ısrarını özür beyan ederek sürdürmesi ise, durumu daha da karmaşık ve hassas hâle getirmiştir.

Golç Paşa talebinin onaylanması durumunda diğer başvuruların da (Fon Konik'in talebi) bu karara bağlı olacağını söylemiş ve izin verilmesini istemiştir. Netice de Şakir Paşa tarafından talepler kabul edilmişti. Hatta Fon Konik'in talebi hiçbir şüpheye mahal olmadığı ifade edilmiştir. Şakir Paşa'nın bu talep yazısı önüne geldiğinde seyyar bir halde olduğu ve mülakata vakti olmadığını söylemesi bu talebin nasıl onaylandığını da ortaya koymaktadır.[42]

7. Yeni Ufuklar: Yurtdışında İş Bulma Umudu

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi ve ekonomik dönüşümler, genç nüfusu alternatif geçim yolları aramaya yöneltmiştir. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Balkanlar, Anadolu ve Arap vilayetlerindeki gençler, yurtdışında daha iyi yaşam ve çalışma koşulları arayışına girmiş; modernleşme ve eğitim politikaları ise bu göç sürecini hızlandırarak hem beyin göçünü hem de küresel iş gücü piyasasına entegrasyonu beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Avrupa ve Amerika[43] gibi coğrafyalar, daha iyi çalışma koşulları ve ekonomik refah umuduyla Osmanlı gençlerinin dikkatini çekmiştir.[44]

Osmanlı döneminde, özellikle gençlerin yurt dışındaki iş aramaları hakkında yazılmış bir belgeye baktığımızda, belgenin detayı bize 1913 yıllarında sosyal ve

bulunması ve sağlam kalesi sayesinde erken dönemde ticarî ve askerî bakımdan önem kazanarak bir kale-şehir hüviyeti edinmiştir. Şehrin Osmanlı hâkimiyetine girişi, 1536 yılında Hırvatistan'a yönelik askerî harekâtlar sırasında gerçekleşmiş; 1538'de yeni teşkil edilen Pojega sancağına bağlanmıştır. Yaklaşık 1560 yılı civarında şehir statüsü kazanan Diyakova, kısa süre içinde kaza merkezi olarak Osmanlı idarî yapısı içinde yerini almıştır. Bilgi içib bkz. Moacanin 1994, s. 454.

[40] BOA, TFR.I..A, 6-591.

[41] BOA, TFR.I..A, 6-591.

[42] BOA, TFR.I..A, 6-591.

[43] Ayan 2024, s.134-141.

[44] Kırlı 2021, s. 437-462.

ekonomik sorunları, gençlerin yurtdışında iş bulma mücadelelerini ve eğitim durumlarını gözler önüne sermektedir. Bu belgenin bazı önemli noktaları ve bu noktaların arka planı hakkında daha fazla bilgi verecek olursak şöyle detaylandırabiliriz.

Belge, İstanbul, İzmir ve diğer bazı bölgelerden Macaristan'a gitmek isteyen Osmanlı gençlerinin, çeşitli fabrika ve okullarda çalışmak ya da eğitim almak arzusunu konu edinmektedir. Bu gençler arasında, özellikle Mekteb-i İdadi şehadetnamesi bulunmayanlara tavsiye mektubu verilmemesi gerektiği yönünde İstanbul'dan Aydın ve Trabzon vilayetlerine talimat gönderilmiştir.[45] Belgenin dikkat çeken yönlerinden biri, Avrupa'da sanayi ve ticaretin hızlı gelişimine yapılan vurgudur. Bu gelişim, Osmanlı Devleti'nin aynı alanlarda yaşadığı geri kalmışlıkla tezat oluşturmakta ve gençleri yurt dışındaki iş ve eğitim imkânlarına yönlendirmektedir.[46] Avrupa, bu dönemde Osmanlı gençleri için hem ekonomik hem de mesleki açıdan cazip bir merkez hâline gelmiştir. Ancak, bu fırsatlara erişimin her birey için mümkün olmadığı ve çoğu zaman yeterli bilgi ya da hazırlık olmadan hareket edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, devletin tavsiye mektubu gibi belgeler konusunda daha seçici ve denetleyici bir tutum takınmasına neden olmuştur.[47]

Osmanlı gençlerinin iş bulma fırsatı için tercih ettikleri Macaristan, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu zaman diliminde Türkler için önemli bir bölge olmuştur.[48] Ancak, belgede gençlerin iş bulmakta zorlandığı, bu nedenle de geri dönüş yollarını aradıkları belirtilmektedir. Çünkü gençlerin eğitim düzeylerinin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. *"İbtida-i tahsil"* terimi kullanılmış bu da temel eğitim anlamına gelmektedir. Bu durumda öğrencilerin yurt dışında çalışabilmek için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını vurgulamaktadır. Bu bilgi ve beceriler içerisinde bilhassa gençlerin dil becerisine sahip olmamalarıyla ilişkilendirilmiştir.[49] Bu durum ise onların iş bulma şanslarını azaltmakta ve sonuçta ise ekonomik sıkıntılar yaşamalarına neden olmaktadır.

Belgenin devamında gençlerin yurtdışında sağlık sorunları ve tehlikeli yerlerde bulunma durumu da dile getirilmektedir. Belge içerisinde geçen *"enva-i emraz"* ifadesiyle, yurt dışındaki yaşamın getirdiği riskleri ve sağlık sorunlarına dikkat çekilmiştir. Böylelikle gençlerin yurtdışında karşılaşabileceği zorluklara dikkat çekmektedir.

Osmanlı gençlerinin karşı karşıya kaldıkları bu türden zorluklar onların daha düşük ücretlere razı olmaları, bu pazardaki pozisyonlarını daha da zorlaştırmaktadır. Çalışan gençlerin çoğu, oldukça düşük bir gündelikle çalışmakta ve bu da onları maddi açıdan zor durumda bırakmaktadır. İki veya üç kuruş gibi sembolik bir ücretle çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışmaları, durumun ciddiyetini göstermektedir. Sonuçta gençler, iş bulma amacıyla sık sık baş-şehbenderliğe (başkonsolosluk) başvurmaktadır.[50]

[45] BOA, DH.İD, 190/9,1.
[46] Kırlı 2021, s. 444
[47] BOA, DH.İD, 190/9, 1.
[48] Erdoğan 2013, s. 281-282.
[49] BOA, DH.İD, 190/9, 4.
[50] BOA, DH.İD, 190/9, 1

Macaristan'daki işsizliğin en önemli sebepleri arasında Balkan Savaşları'nın etkisi büyüktür. Balkan Savaşları sonucunda ortaya çıkan ekonomik sorunlar, Avusturya-Macaristan'daki iş gücü pazarını etkilemiş ve işsizlik oranlarını artırmıştır. Belge detaylarında Macar işçilerin, talebin düşmesi nedeniyle iş bulma konusunda zorlandığına dikkat çekilmektedir. Belgede Osmanlı Devleti'nin bu konudaki tutumuna baktığımızda ise yurtdışındaki vatandaşlarını koruma ve destekleme amacı güttüğünü göstermektedir.[51]

8. Eğitimde Fırsat Arayışı:
Osmanlı'dan Yurtdışına Uzanan Bir Eğitim Talebi

Eğitim amaçlı tavsiye mektupları, bireylerin eğitim hayatlarında önemli bir rol oynamış, gençlerin daha iyi fırsatlarla karşılaşmalarını ve mesleki yaşamlarına yön çizmelerini sağlamıştır. Bu başlıkta, Osmanlı Devleti'nde eğitim amaçlı tavsiye mektuplarının önemi incelenecektir.

Osmanlı Devleti'nin eğitim alanındaki modernleşme politikaları çerçevesinde, gençlerin yurt dışında öğrenim görmeleri devlet tarafından teşvik edilen stratejik bir uygulama haline gelmiştir. Bu doğrultuda Maarif Nezareti, yurt dışına gönderilen öğrencilerin resmî himayesini üstlenmiş ve eğitim süreçlerini kurumsal düzeyde desteklemiştir. Öğrenciler, yabancı eğitim kurumlarına kabul edilmek ve gerekli maddi-manevi desteği temin etmek amacıyla, Maarif Nezareti tarafından düzenlenen tavsiye mektuplarıyla donatılmıştır.[52]

26 Eylül 1801 tarihli ilk belge Selanik müşiri ile Bosna'da bulunan Fevzi ve Mustafa Paşalara yazılan bir tavsiyenameyi içermektedir.[53] Tavsiyenamenin konusu, cer[54] için gidercek olan talebelerden Ömer Efendi ve Hasan Efendi'nin, belirli erzak ihtiyaçlarının tedariki için Selanik ve Bosna tarafına gidecekleri belirtilmektedir. Buna istinaden, bu talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gerekli erzakın sağlanması için Selanik Müşiri ve Bosna'daki yetkililerden yardım talep edilmektedir. Tavsiyede, ilgili kişilerin yüce himmetlerinin büyük bir cömertlikle sağlanması temennisi ifade edilmektedir.

8 Ağustos 1859 tarihli belge tıp eğitimi alan ve yedinci sınıfta okuyan Saib Efendi Paris'te tıp eğitimine devam edebilmesi amacıyla Paris maslahatgüzarı Agop Efendi'ye hitaben yazılan bir tavsiyenamedir (BOA, HR. MK, 299/62). Belge içerisinde Saib Efendi'ye yönelik *"...tercüme-i halete izbâr kılındı"* ifadesiyle eğitim durumu ve elde

[51] BOA, DH.İD, 190/9, 1.
[52] Erdoğan 2013, s. 293
[53] BOA, C. MF, 2/77.
[54] Cer, Osmanlı Devleti eğitim sisteminde, özellikle medrese öğrencileri ile müderrislerin, eğitim yılının dokuz aylık kısmında derslerine devam ettikten sonra, genellikle Ramazan ayını da kapsayan üç aylık dönemde şehir, kasaba ve köylere giderek dini görevler üstlendikleri uygulamadır. Bu süreçte, camilerde vaazlar verir, Kur'an-ı Kerim okur, halkın dini sorularını yanıtlar ve çocukların dini eğitimine katkıda bulunurlardı. Hem halkın dini bilgi ve bilinç düzeyini artırmak hem de öğrencilerin pratik tecrübe kazanmasını amaçlayan bu uygulamaya "cerre çıkmak" denirdi. Bilgi için (İpşirli 1993, s. 388).

ettiği başarıların belirtilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır, bu da tavsiyenin dayanağını oluşturmaktadır.

Mekteb-i Tıbbiye Nezareti'nden Paris Maslahatgüzarı Agop Efendi'ye hitaben kaleme alınan ve tavsiyenamenin yazılış amacı arşiv vesikasının sonraki sayfasında detaylıca ele alınmıştır. Burada; Mekteb-i Tıbbiye yedinci sınıf şürekâsındanöğrencisi olan Saib Efendi'nin, tıbbi alandaki eğitimine büyük bir azim ve kararlılıkla devam ettiği, onun hem akademik yeteneklerinin hem de insan sağlığına olan duyarlılığıyla dikkate değer bir öğrenci olduğu vurgulanmıştır.

Belgenin devamında Said Efendi'nin bütün bu başarılı eğitim hayatı ve tıp alanındaki gayretleri göz önüne alınarak Paris'te tıp derslerine katılarak, bu alanda daha ileri düzeyde bilgi ve deneyim kazanması hem şahsi gelişimi için hem de aldığı tıp eğitiminin ülkesine katkıda sağlaması açısından büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir. Bu sebeple Mekteb-i Tıbbiye Nezareti, Saib Efendi'nin Paris'teki eğitim süreci boyunca, kendisine gerekli kolaylıkların sağlanması ve destek olunması hususunda Paris maslahatgüzarından yardım talep edilmiştir. Saib Efendi, bu fırsatı değerlendirerek, ülkemize döndüğünde kazanmış olduğu bilgi ve tecrübeleri paylaşacak, dolayısıyla toplumumuza önemli katkılarda bulunacaktır.

13 Aralık 1865 tarihli bir tavsiyename, Osmanlı taşra-idare ilişkileri ve birey-devlet arasındaki himaye mekanizmalarını yansıtan dikkat çekici örneklerden biridir. Çerkeşli olan öğrenci Ali Efendi'nin Şam valisine yazdığı tavsiyename de, kendisi için kullandığı *"...şayan-ı nevaziş ve hürmet muteberan-ı dahiyadan* ifadesiyle, onun saygı ve hürmet gösterilmeye layık olan bir kişi olduğu vurgulanarak, resmi hiyerarşi içerisinde durumu hakkında ipucu vermektedir. Tavsiyenamenin yazılış amacı ise Ali Efendi'nin eğitim için çıktığı yolda Şam Valisi'nin kendisine her türlü desteği sağlaması ile ilgilidir. Bahsedilen destek ve himayenin, *"..hizmet ve rabet muktezasının hüsnü ifası hususuna…"* ifadesiyle, Ali Efendi'nin eğitimine ya da görevine katkı yapacak bir pozitif sonuç doğurmasından kaynaklandığı ile alakalıdır. Bu durum dönemin eğitim sistemine ve ilgili kişilere olan bağlılığı gösterir.

Osmanlı Devleti'nde bireylerin yurt dışında eğitim alma isteği, 20. yüzyılın başlarında daha da belirgin hale gelmiştir. 17 Temmuz 1909 tarihli belge Maltepe Hastanesi sekreteri Ahmet Muhtar Efendi'nin oğlu idadi mezunu Mustafa Rami Bey'in İngiltere'de makine mühendisliği eğitimi almak maksadıyla kendi imkânlarıyla Londra'ya gideceği ve kendisine bu konuda yardımcı olunması üzerine Londra sefaretine verilmek üzere tavsiye mektubu talebinde bulunmasını konu almaktadır.[55]

Mustafa Rami Bey mühendislik alanında kendini geliştirmeyi arzu etmektedir. Bu amaçla Rami Bey İngiltere'ye kendi imkânlarıyla gideceğini hatta *"…her gûna masrafı tarafımdan tesviye kılınacağı…"* ifadesiyle de, eğitim masraflarını üstlenileceğini açıkça belirtmiştir. Bu cümleden hareketle Rami Bey maddi sorumluluğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Rami Bey İngiltere'de kalacağı süre boyunca ihtiyaç duyacağı yardım ve kolaylıklar talep edilmektedir. Bunlar, konaklama, ulaşım, eğitim sürecinde karşılaşabileceği zorluklar veya genel yaşam koşulları gibi konuları kapsamaktadır.

[55] BOA, HR. SFR.3, 597/5.

Sonuç itibariyle tavsiyenamenin Dışişleri Bakan Yardımcısı gibi üst düzey bir yetkili tarafından imzalanması, talebin resmi bir nitelik taşıdığını ve ilgili mercilerin dikkate alması gereken bir durum olduğunu göstermektedir.

31 Temmuz 1911 tarihli bu belge, Osmanlı ordusunda iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik artan ilginin somut bir yansımasıdır. Belgenin konusu, Markofoni Fabrikası'ndan Yüzbaşı Osman'ın telsiz-telgraf eğitimi alan Üsteğmen Mustafa Kazım Efendi'nin Hamidiye Kruvazörü'nde görev alma talebine dairdir.[56] Mustafa Kazım Efendi telsiz ve telgraf aletlerinin tamiri ve bu aletleri nasıl kullanacağına dair Londra'da eğitim almıştır. Aldığı eğitimi sonrasında iş başvurusu olarak gittiği Markafoni Fabrikası'ndan Yüzbaşı Osman, Üsteğmen Mustafa Kazım'ın talebine istinaden Londra sefaretinden bir tavsiyename yazılmasını istemiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin o dönemde telekomünikasyon konusundaki teknolojik gelişmelere olan ilgisini de göstermektedir.

9. Aile Bütünlüğü ve Kurumsal Duyarlılık: Doğum Sonrası Mağduriyet Talepleri

Osmanlı Devleti'nde devlet, aile yapısını korumak ve desteklemek adına çeşitli sosyal politikalar geliştirmiştir. Doğum yapan bir kadına ve ailesine yönelik muamele, bu politikaların bir parçası olarak değerlendirilebilir. 30 Kasım 1876 tarihli belge de anlaşıldığı kadarıyla Fettah Bey'in zevcesinin doğum yapmak üzere olduğu, vazifesi olduğu berat mutasarrıflığının Rüstem Paşa'nın mahdumuna verildiği bilinmektedir.[57] Belgede, Fettah Bey'in eşi doğum yapmak üzere olduğu belirtilmesi ve vazifesinin bir başka kişiye verilmesi gibi bir açıklama ile aile birliğinin bozan bir durumun ortaya çıkacağına işaret edilmiştir. Bu durum, bireysel taleplerin arkasındaki toplumsal hassasiyetleri ve aile kurumunun Osmanlı toplumundaki önemini yansıtmaktadır. Doğum gibi özel ve hassas anların, yalnızca bireyleri değil, aynı zamanda aile yapısını ve dolaylı olarak toplumsal dengeyi etkileyen olaylar olarak görülmesi, dönemin sosyal yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Belgenin detaylarına baktığımızda, Hazine Dördüncü Kâtibi Bekir Bey'in Fettah Bey'in vaziyetini anlattığı mektubun muhatabı Rüstem Paşa'dır. Rüstem Paşa'dan tavsiye mektubu talep edilmesi, devletin kişisel ilişkileri ve sosyal destek mekanizmalarını nasıl işlediğini göstermektedir. Ayrıca, Rüstem Paşa'nın adı, dönemin askeri ve siyasi yapılarına işaret etmekte; bu mektubun, sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Rüstem Paşa'nın siyasi konumu ve dönemin yönetiminde oynadığı rol, yazışmanın anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Rüstem Paşa'nın lütufkar bir muamelede bulunması, bu dayanışmanın üst düzey yetkililer aracılığıyla nasıl sağlandığını göstermektedir.

[56] BOA, HR.SFR.3, 629/117
[57] BOA, TS.MA.e, 41/14.

Sonuç

Tavsiyenameler, yalnızca bireylerin kişisel taleplerini ve sosyal beklentilerini yansıtan belgeler değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun işleyişine dair önemli yapısal veriler içeren kaynaklardır. Tarif, sitayiş ve iltimas olmak üzere üç temel unsur etrafında şekillenen bu mektup türü, bireyin kendini konumlandırma biçimi kadar, muhatap olunan makamın algılanış biçimini de gözler önüne sermektedir.

Belge havuzunun 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısına yoğunlaşması, çalışmanın zaman aralığını sınırlamakla birlikte, modernleşme sürecindeki Osmanlı toplumunun dönüşümünü takip etme fırsatı da sunmuştur. Bu dönemde birey-devlet ilişkilerinde yaşanan dönüşüm, tavsiyenamelerin içeriğinde ve dilinde gözlemlenebilir değişimlere yol açmış; taleplerin daha kurumsal ve sistematik bir yapıya bürünmesine neden olmuştur.

Belgelerde öne çıkan temel unsur, geçim sıkıntısının bireyleri iş talebinde bulunmaya ve bu taleplerini toplumsal hiyerarşi içerisindeki nüfuzlu kişilere yöneltmeye sevk ettiğidir. Özellikle şeyh, vaiz, memur gibi sosyal konumu olan kimselerin dahi geçim sıkıntısı nedeniyle maddi yardım arayışına yöneldikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, devletin yardıma muhtaç bireyler üzerindeki sorumluluğunu, toplumsal merhamet anlayışını ve himaye kültürünü tartışmaya açmaktadır.

Tavsiyenamelerde kullanılan dil ve üslup, yalnızca bir yardım talebini değil, aynı zamanda talepte bulunanın kendini nasıl tanımladığını, karşısındakini nasıl konumlandırdığını ve meşruiyetini nasıl inşa ettiğini de ortaya koymaktadır. Mektuplarda sıkça rastlanan dini referanslar, manevi otoriteye yapılan vurgu ve devlet ricaline yönelik saygı ifadeleri, yardım talebinin sadece maddi bir beklenti değil, aynı zamanda bir değerler sistemine dayanan bir başvuru olduğunu göstermektedir.

Geçim sıkıntısı, bu belgelerde yalnızca ekonomik bir durumun ifadesi değil, aynı zamanda kamusal desteğe ulaşmak için meşruiyet oluşturan bir gerekçedir. Belgelerde sıkça karşılaşılan *"fakirlik"*, *"perişanlık"*, *"muhtaçlık"* gibi ifadeler, yardım talebini güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Ali'nin 7 Mart 1850 tarihli başvurusunda görüldüğü gibi, bireyler içinde bulundukları durumu tarif ederken hem fiziksel hem de duygusal bir yoksunluk vurgusuna başvurmakta, böylece devletin ilgili yetkilisinden daha fazla ilgi ve destek talep etmektedirler. Bu tür anlatılar, Osmanlı toplumunda *"fakirliğin"* sadece ekonomik değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir anlam taşıdığını göstermektedir.

Bireylerin devlete yaptıkları başvurularda, geçmiş hizmetlerini ve sadakatlerini vurgulayan ifadeler öne çıkarken, yazışmalarda çoğu zaman bağlılık, dua, saygı ve merhamet beklentisiyle örülü bir ikna edici, etkileyici bir dil tercih edilmiştir. Bu durum, devletin sadece otoriteyi temsil eden değil, aynı zamanda adalet ve merhamet dağıtan bir yapı olarak da tahayyül edildiğini göstermektedir. Trablusşamlı Abdülcevad örneğinde olduğu gibi, bireyler yalnızca kendi ihtiyaçları için değil, aynı zamanda ailelerinin güvenliği ve refahı için de devlet desteğini talep etmişlerdir. Böylece sosyal sorumluluk söylemi, ailevi ve dini hassasiyetlerle birleşerek güçlendirilmiştir.

Tavsiyenamelerde zaman zaman *"aciliyet"* vurgusunun yapılması, bürokratik süreçlerin hızlı işleyişinin ne denli önemli görüldüğünü göstermektedir. Kamil Paşa tarafından Hacı Hasan Efendi adına yazılması talep edilen tavsiyenamede yer alan

ifadeler, bürokratik prosedürün ihmal edilmesinin olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermekte, referans mektubunun sürecin tamamlayıcı ve hızlandırıcı bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Görev yeri değişikliği ve atama taleplerinde adayın niteliğine, hizmet geçmişine ve toplumsal faydaya vurgu yapan tavsiyenameler, idari karar alma süreçlerinde önemli birer referans noktası haline gelmiştir. Karaçayır Köyü'ne hatip tayini için yazılan tavsiyede olduğu gibi, bireysel başvuruların ardında çoğu zaman toplumsal ihtiyaçların bulunduğu da görülmektedir. Bu durum, Osmanlı yönetiminde bireysel taleplerin, bazen toplumsal hizmet ve dini mecburiyetlerle birleşerek kamusal bir zemine oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir.

İncelenen örneklerde, tavsiyenamelerin çeşitli amaçlarla kullanıldığı görülmektedir: ticari faaliyetlerin kolaylaştırılması, seyahat sırasında korunma ve yardım sağlanması, dini amaçlarla yapılan yolculukların desteklenmesi, memuriyet taleplerinin yönlendirilmesi, diplomatik ilişkiler çerçevesinde bilgi aktarımı ya da güvenlik nedeniyle sınırlandırılmış alanlara giriş için izin alınması gibi. Bu çok yönlülük, tavsiyenamelerin hem birey-devlet hem de devlet-devlet ilişkilerinde önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim amaçlı tavsiye mektubu, bir öğrencinin ya da akademik bir bireyin, bir eğitim kurumu veya öğretmen tarafından, kabul sürecinde desteklenmesi amacıyla yazılan yazılı belgedir. Bu mektuplar, öğrencinin akademik yetenekleri, karakteri ve kişisel özellikleri hakkında bilgi verme işlevi taşımaktadır. İncelediğimiz tavsiye mektubu örneklerinde bu tür mektuplar çeşitli eğitim kurumları için önemli birer referans kaynağı olduğu görülmüştür. Gençlerin yurt dışına yönelmesindeki temel motivasyon ekonomik geçim sıkıntısıdır. Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecindeki gecikmesi ve iç pazardaki daralma, genç iş gücünün Avrupa'nın gelişmiş endüstriyel bölgelerine yönelmesine zemin hazırlamıştır. Bu noktada Macaristan, Osmanlı gençleri için cazip bir merkez haline gelmiş; ancak söz konusu cazibenin, reel iş olanakları ve eğitim düzeyleri açısından büyük bir beklenti-kapasite uyumsuzluğuna neden olduğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde aile yapısı, yalnızca bireysel bir birliktelik değil, aynı zamanda devletin sosyal düzeni ve istikrarı açısından da merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle, devletin aileyi korumaya ve desteklemeye yönelik çeşitli mekanizmalar geliştirdiği görülmektedir. 30 Kasım 1876 tarihli belge, bu çabanın somut örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu belgede, doğum yapmak üzere olan bir kadının durumu, yalnızca özel bir olay olarak değil, aynı zamanda kamu hizmetinin icrasıyla doğrudan ilişkili bir mesele olarak ele alınmaktadır. Bu durum, devletin toplumsal meselelerde nasıl bir duyarlılıkla hareket ettiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Vesikaları

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi (A. DVN), 10/44; 32/12; 39/22;43/6; 49/21; 55/37;

BOA, Bab-ı Asafi Mektubi Kalemi (A. MKT), 32/36; 173/64

BOA, Cevdet Maarif, (C. MF), 2/77.

BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), 13/618.

BOA, Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH.MTV), 38-45.

BOA, Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD), 190/9.

BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 1175/46438.

BOA, Hariciye Nezareti Belgrat Sefareti (HR. SFR.3), 597/5; 629/117.

BOA, Hariciye Nezareti Bulgaristan Sefareti (HR. SFR.4), 568/49.

BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT), 21/58; 417/85; 534/2; 299/62.

BOA, Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR. UHM), 287/78.

BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Halep (İ. MTZ.5), 22/1017.

BOA, Meclis-i Vala Evrakı (MVL), 755/52.

BOA, Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I..A), 6/591.

BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A. MKT.UM), 53/70; 156/84; 453/57.

BOA, Topkapı Sarayı Müdevver Arşiv Evrakı (TSM.MA.e), 496/38; 303/60; 41/14.

BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 38/155.

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Ayan 2024 — Serap Bozpolat Ayan, "Osmanlı'da Amerikan Rüyası", *International Ottoman-Turks Studies Conference* IV, s.134-141.

Baz 2019 — İbrahim Baz, *Kadızadeliler Sivasiler Tartışması*, Otto Yayınları.

Bilkan 2016 — Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası 17 Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, İletişim Yayınları.

Çeken 2006 — Halil Çeken, *Niyazî-i Mısrî'nin Hatıraları*, Dergâh Yayınları.

Erdoğan 2013 — Aynur Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, Büyüyenay Yayınları.

İpşirli 1993 — Mehmet İpşirli, "Cer", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.388-389.

Kâtip Çelebi 2008 — Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyarri'l-Ehakk*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları.

Kılıç 2018 — Rüya Kılıç, "Osmanlı'da Hasta Rolü, Hasta Talepleri ve

Bürokrasi 19.Yüzyıl", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, s.55-74

Kırlı 2021 — Engin Kırlı, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kalifiye İşgücü Yetiştirmeye Yönelik Hamleleri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 68, s.437-462.

Moacanin 1994 — Nenad Moacanin, "Diyakova", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 454-455.

Pakalın 1993 — M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*.

Pazarcıbaşı 2003 — Erdoğan Pazarbaşı, "Mehmed Efendi, Vânî", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.458-459.

Özkaya ve Akyıldız 2020 — Yücel Özkaya ve Ali Akyıldız, "Muhassıl", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, s.18-20.

Özlek 2022 — Emine Özlek, *Yazma Eğitimi Açısından Türkçe Münşeatların İncelenmesi*, Nobel Kitap.

Öztürk 2023 — R. Hülya Öztürk, "Osmanlı Dış Borçları, Tütün ve Reji İdaresinin Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme" *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 21(1), s.54-71.

Tetik ve Korkmaz 2022 — Alim Tetik ve Adem Korkmaz, "Osmanlı Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/3, s. 423-443.

SUMMARY

This study aims to analyze tavsiyenames (letters of recommendation) found in Ottoman archival documents within their historical and sociological context, with the goal of understanding the nature of relationships between individuals and the state apparatus. These documents not only reflect personal requests and social expectations but also contain essential structural data about the functioning of Ottoman society. As written forms structured around the core components of tarif (description), sitayiş (praise), and iltimas (request or intercession), tavsiyenames reveal how individuals positioned themselves in relation to the bureaucratic authorities and how they constructed legitimacy in their appeals.

Focusing primarily on documents from the 19th century and the early decades of the 20th century, the study provides insight into how Ottoman modernization efforts and sociopolitical transformations were reflected in the tone, content, and formal structure of such petitions. The emergence of a more institutional and systematic pattern in individual

appeals during this period illustrates the gradual shift in state-individual dynamics, particularly as state mechanisms became increasingly centralized and bureaucratized.

The research particularly focuses on how individuals employed tavsiyenames as a means of coping with economic hardship and navigating bureaucratic challenges. The documents often detail personal struggles, especially those stemming from prolonged unemployment, and convey not only financial difficulty but also a loss of social status, emotional distress, and spiritual burden. Such narratives emphasize how poverty in the Ottoman context was perceived not merely as an economic condition but as a moral and social concern that warranted state intervention and community empathy.

One of the recurring themes across the documents is the use of hierarchical and respectful language toward state officials and religious authorities, indicating the layered structure of Ottoman society. Petitioners would often refer to their past services and loyalty, framing their requests within a discourse of devotion, prayer, and humility. For instance, the case of Abdülcevad from Tripoli reveals how individuals did not only seek support for themselves but also for their families, highlighting the centrality of the family unit and the moral expectations surrounding state protection and benevolence.

Several tavsiyenames examined in this study also reflect the importance of family unity in the Ottoman worldview. In a 30 November 1876 document, the impending childbirth of Fettah Bey's wife was presented not merely as a private event but as a condition that should influence public service assignments, thereby illustrating the state's sensitivity to familial responsibilities and the broader sociocultural implications of personal events.

Furthermore, the study explores the role of tavsiyenames in the context of education and mobility. Numerous cases, particularly from the early 20th century, depict young Ottoman men seeking educational opportunities abroad, especially in Europe. For example, a 17 July 1909 letter concerns Mustafa Rami Bey's intention to study mechanical engineering in London. Similarly, the 31 July 1911 document about Lieutenant Mustafa Kazım, who received telegraphy training in England and sought a naval position aboard the Hamidiye Cruiser, reveals the empire's growing interest in technological modernization and military competence. These cases illustrate how tavsiyenames functioned not only as personal reference tools but also as mechanisms for facilitating state-aligned professional development in a rapidly changing global landscape.

In addition to educational and economic motivations, tavsiyenames were also used for religious travel, diplomatic engagement, commercial endeavors, and even access to restricted areas. Their versatility underscores their institutional value within the Ottoman administrative system. The documents studied here demonstrate that tavsiyenames were not merely ceremonial texts but were often essential for expediting bureaucratic processes, as shown in cases where urgency was explicitly emphasized to prevent administrative delays.

Overall, this research reveals how tavsiyenames served as a medium through which individuals articulated their needs, constructed their identities, and negotiated their relationship with the state. These letters offer invaluable insights into the moral, social,

and administrative fabric of the Ottoman Empire. They function as windows into the everyday realities of subjects seeking justice, support, or opportunity in an evolving bureaucratic landscape. By analyzing their form, content, and context, the study contributes to a deeper understanding of Ottoman political culture, social stratification, and the lived experiences of its diverse population.